

DIPLOMA MILITARĂ ROMANĂ DIN ANUL 123 e.n.
DIN COLECȚIA MUZEULUI DIN GHERLA

Ioan CHIFOR, I. I. RUSU

Printre cele mai valoroase exponate ale Muzeului de istorie al orașului Gherla se numără o achiziție epigrafică recentă, adevărată raritate muzeografică : diploma militară romană din anul 123. Este știut că, în 1960 — cu ocazia lucrărilor de excavație pentru construirea unui obiectiv industrial la sud de orașul Gherla — în ruinele dislocate ale castrului roman s-a descoperit celebra diplomă militară, de bronz, datată în 2 august 133, acordată de împăratul Aelius Hadrianus pentru armata numită „auxiliară” a Daciei Porolissensis, — un document epigrafic care a făcut vîlvă în istoriografia provinciei carpatice, mai ales prin faptul că aducea „noutatea” senzațională : atestarea provinciei „Porolissensis” cu un sfert de veac mai devreme decît se știa și se admitea în general pînă atunci. Știrile conținute în acest senzațional document epigrafic au fost amplificate și adîncite cu un deceniu mai tîrziu prin descoperirea în același mediu arheologic a piesei pe care o prezentăm sumar în paginile de față. Diploma din 10 august 123 (fragment) este copia de pe decretul imperial (*constitutio, lex data*) pentru unele contingente din trupele auxiliare ale Daciei Porolissensis și Pannoniei Inferior, lăsate la vatră și încetăținite de fapt nu la acea dată (123), ci cu vreo 3—4 ani anterior de către guvernatorul excepțional din

cele două provincii, Quintus Marcius Turbo. Documentul conține și alte informații istorice de mare interes cu privire la provincia noastră, la armata romană, la militari-veterani și familiile lor, consulii din a. 123, populațiile provinciale ș.a.

Această descoperire arheologic-epigrafică gherleană se datorește elevului Mircea Zegreanu (Liceul „Ana Ipătescu”, Gherla) : trimis cu doi colegi, de clasă de către profesorul lor de istorie Al. Nicola în toamna anului 1971, spre a cerceta în timpul liber suprafața terenului din perimetrul castrului roman și a culege eventuale obiecte arheologice pentru îmbogățirea colecției muzeale a școlii, a observat în malul unui șanț tăiat recent (după săpăturile arheologice executate în imediata apropiere a acestui punct, în anul 1968) o aglomerare de dărîmături și obiecte antice ; scotocind puțin la suprafață, M. Zegreanu a scos cîteva cioburi, un vîrf de lance din fier și p l a c a de bronz cu inscripție (pe fața externă, fig. 1, lipsă la început vreo 6—7 rînduri ; pe fața internă, fig. 2, lipsă la fiecare rînd în stînga, la început cîte 5—6 pînă la 9 litere). Descoperită „in situ” într-un strat antic nederanjat de vreo săpătură, piesa nu poate fi considerată ca eventual identică cu alta apărută în excavațiile din 1960/61 și despre care există unele informații și indicii vagi, contradictorii. Apre-

Tăblița I, fața externă a diplomei

cînd just valoarea documentară deosebită a acestei „a doua” diplome din Gherla, profesorul Nicola a cedat piesa Muzeului de istorie al orașului Gherla, care la numai un deceniu după achiziționarea diplomei din a. 133 s-a îmbogățit cu un exponat de valoare mult superioară.

Este *tabella I* (prior) cu pagina I (principală), avînd sus în sensul feței externe lipsă (fractură antică) vreo 25–30% din înălțimea originală; dimensiunile fragmentului sînt 125 (lățime), 104 (înălțime) mm, grosimea între 1 și 1,5 mm, greutatea 136 gr ; s-au păstrat și firele de bronz răsucite și înodate cu care erau legate cele două tăblițe (din ele, II, *posterior* s-a pierdut, desființată de tăblița I, prior, încă din antichitate). Textul latinesc fragmentar al decretului-lege a putut fi refăcut (după cele două fețe scrise ale tăbliței) aproape integral atît în părțile de caracter general, cit și în cele specifice, individuale ; în traducere românească el sună astfel :

„Împăratul caesar Traianus Hadrianus augustul, fiu [adoptiv] al răposatului Traianus Parthicus,

nepot al răposatului Nerva, preot suprem, cu tribunicia potestas a 7-a oară [în al șaptelea an al domniei sale], consul a 3-a oară, proconsul, călăreților și pedestrașilor care au servit în două alae (divizioane — regimente de cavalerie) și o cohortă (regiment de infanterie) numite a II-a de Pannoni și I-a de Britoni cetățeni romani și I-a Britannica de 1000 ce staționează în Dacia Porolis(s)ensis sub (comanda lui) Tavius Grapus (?), și ala I-a de Britoni cetățeni romani stațională în Pannonia Inferior, — după un serviciu militar de 25 sau mai mulți ani, eliberați din armată, cinstiți cu răsplăți de către Marcus Turbo, ale căror nume se află scrise mai jos [în tabelul complet nominal al contingentelor lăsate la vatră], lor, copiilor și urmașilor le-a dat cetățenia și dreptul de legiuină căsătorie cu soțiile pe care le aveau atunci cînd li s-a acordat cetățenia, sau celor care erau celibi (încă neînșurați) cu acele femei pe care le vor lua după aceea, dar numai pentru una (o singură căsătorie). [Decretul dat în] a patra zi înaintea idelor lui august (=10 august) în (anul 123 e.n.) cînd erau consuli la Roma

T(itus) Salvius Rufinus Minicius Opimianus (și *Cn(aeus) Sentiis Aburianus*. Pentru *Ala de Briloni celăteni romani care a fost comandată de Marcus Minicius Marcellinus*, fostului ostaș (de rînd) *Glavus* al lui *Napatus* din *Sirmium* și *Tubenei* a lui *Bellagentus*, soția lui, *Eraviscă*. Acest text este) *copia controlată după tabla de aramă (bronz) afișată la Roma pe zidul dinapoia templului fericitului (răposatul) Augustus (împăratul) lingă Minerva*".

Acest carnet — „extras” (copie parțială) după decretul — lege (*constitutio, lex*) din 10 august 123 a împăratului *Aelius Hadrianus* (117—138) pentru unele contingente care împlineau stagiul de 25 (sau mai mulți) ani din cele patru unități auxiliare din Dacia și din Pannonia Inferior, este cea mai veche atestare a provinciei Dacia Porolissensis organizată de Hadrianus între a. 120 și 123, deci imediat (la 2—3 ani) după împărțirea fostei țări a dacilor în „Superior” (Transilvania, Banat) și „Inferior” (Oltenia, vestul Munteniei; teritorii care între a. 106 și 119/120 aparțineau la Moesia Inferior, nu la Dacia Traiana); o „noutate” este și indicația unică în documentele epigrafice — „diplomatice” imperiale despre lăsarea la vatră a militarilor din două provincii de către guvernatorul lor comun, sub care fuseseră „unificate” sub un comandament unic, fapt ce constituie un indiciu valoros despre acțiunile militare la care au luat parte armatele celor două provincii împotriva sarmaților iazygi și a geto-dacilor liberi (nesupuși de romani) din vestul Daciei, în zona Sălajului, Bihor, Arad și poate Sătmăr, ca și între Tisa și Dunărea pannonică, în anii 117/119, după moartea împăratului *Ulpus Traianus*. Aceste acțiuni s-au încheiat prin victoria armatelor romane și restabilirea ordinii provinciale în Dacia, care era amenințată să fie evacuată de romani și abandonată sarmaților și dacilor liberi. Ca elemente documentare noi mai sînt de menționat numele consulilor (*suffecti*) din a. 123, necunoscuți ca atare pînă acum în informațiile existente, unitatea auxiliară și comandantul ei colonelul de cavalerie *Minicius Marcellinus*, numele ostașului-veteran de obîrșie și cu nomenclatură illyră și al soției sale celto-eraviscece originare din zona dintre Aquineum (Budapesta) și lacul Balaton.

Este proiectat și va fi făcut — în cadrul unei monografii cu repertoriul complet al diplomelor militare ale provinciei Dacia — un studiu aprofundat și circumstanțiat al documentului epigrafic gherlean din 10 august 123, a cărui importanță excepțională pentru organizarea militară-administrativă și pentru romanitatea carpată-dunăreană rezultă din simpla înșirare a elementelor din text, oferind noi viziuni cu perspective pînă acum nebănuite sub multiple aspecte prin faptul că formează un mic „dosar” pentru istoria Daciei romane în cel de al doilea deceniu al provinciei [I. I. Russu, *Dacia și Pannonia Inferior*, în pregătire, Edit. Academiei]. Despre un asemenea docu-

ment unic se poate spune că reprezintă o foarte concentrată sinteză (comparabilă cu un „comprimat” chimic-farmaceutic; ca întotdeauna însă numai în formă schematică și chiar... eliptică) nenumărate pagini variate ale dezvoltării vieții provinciale, cu ample mișcări și acțiuni militare, răsturnări, restructurări politico-administrative, cu deplasări demografice și amestecuri social-etnice-culturale. Dar exprimă în același timp aspectul esențial de stabilitate și continuitate a elementelor social-etnice și a structurilor romane în provincie, despre care au rămas foarte puține alte urme scrise mai ample. Procesul complex de viață în Dacia romană și intensă desfășurare a culturii provinciale cu aspectele ei variate reapar adesea în chip surprinzător prin ilustrarea parțială adusă de cite o fișie puternică de lumină a unor documente scrise ca diploma din 10 august 123 (pentru armatele auxiliare ale Daciei și Pannoniei Inferior), dobîndită prin grija inteligentă a elevului gherlean M. Zegreanu, sub îndrumarea justă a unui cadru didactic de elită, care (prezentînd piesa la locul unde se cuvine să ajungă tot ce este de valoare documentară) au făcut Muzeului Gherlei un cadou epigrafic superb, aducînd totodată un magnific prinos istoriografiei actuale a Daciei romane și trecutului îndepărtat al țării noastre.

Tăblița I, fața internă a diplomei

